

УДК 911.3:338.(477.85)

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Заячук М.Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Розглянуто географічні передумови впровадження органічного землеробства в Чернівецькій області з позиції агроландшафтних умов та сучасної спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано принципи органічного землеробства та вказано на особливості стандартизації органічного сільськогосподарського виробництва. Зроблено висновки й узагальнення щодо можливостей утворення господарств органічного землеробства та перспектив їх розвитку. Подано різноманітні трактування терміну «органічне землеробство». З'ясовано особливості попиту населення на органічну сільськогосподарську продукцію. Охарактеризовано шляхи та особливості розвитку внутрішнього органічного ринку.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, органічне землеробство, агроландшафтні умови, спеціалізація сільськогосподарського виробництва, стандартизація органічного виробництва, внутрішній органічний ринок.

Актуальність дослідження та аналіз попередніх досліджень. Усвідомлення світовою спільнотою зростаючої екологічної загрози внаслідок інтенсивного ведення землеробства стимулювало розробку альтернативних моделей господарювання, які краще відповідали б життєвим інтересам суспільства. Саме такою моделлю стало органічне землеробство, яке останнім часом забезпечує зростаючий попит на світовому ринку продовольства сертифікованими, здоровими, безпечними продуктами харчування.

В багатьох країнах запроваджуються альтернативні системи землеробства, що не передбачають використання агрохімікатів. В Україні також здійснюються дослідження з вивчення ефективності біологічних засобів захисту рослин, біостимуляторів і біогербіцидів. Більшість комплексних досліджень спрямовані на вивчення та аналіз агрохімічних аспектів біологізації землеробства, що розкрито в наукових працях Капштика М.В., Киселя В.І., Котирло О.О., Перпака Б.С., Коржана С.І., Ставинюка М.М., Паньківа В.І. та ін. Закордонний досвід систематизовано у довідниках стандартів щодо регулювання органічного виробництва. Водночас постає потреба вивчення географічних (ландшафтних, екологічних, економічних, соціальних та ін.) передумов запровадження органічного сільськогосподарського виробництва. Недостатня вивченість перерахованих аспектів, а в окремих випадках її повна відсутність підкреслюють актуальність таких досліджень.

Постановка завдання. З метою розкриття передумов становлення органічного землеробства вважаємо за потрібне дослідження нормативних засад запровадження органічного землеробства, агроландшафтних особливостей території, історичних особливостей ведення сільського господарства, сучасної спеціалізації сільськогоспо-

дарського виробництва, добробуту населення, пропозиції та попиту на органічну сільськогосподарську продукцію тощо.

Виклад основного матеріалу. Під терміном «органічне землеробство» більшість людей розуміє сільськогосподарську практику без використання синтетичних пестицидів і добрив. Однак це скоріше характерна ознака, а не визначення даної системи ведення сільськогосподарського виробництва.

Загальновідомими та обґрунтованими є такі тлумачення «органічного землеробства»:

- органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської

продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин (Департамент сільського господарства США, 1980р.);

- «органічне землеробство» – це система екологічного менеджменту

сільськогосподарського виробництва, яка підтримує та покращує біорізноманіття, біологічні цикли та біологічну активність ґрунтів (Колегія з національних стандартів органічної продукції USDA, 1995);

- органічне землеробство об'єднує всі сільськогосподарські системи, які

підтримують екологічно-, соціально- та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції (Міжнародна федерація з розвитку органічного землеробства (IFOAM);

- органічне сільське господарство – особливий вид управління

господарством, який характеризується турботою про всі компоненти навколишнього середовища способом запровадження обмежень або заборони використання речовин чи агроприймів, що негативно впливають на довкілля,

псують або забруднюють навколишнє середовище, підвищують ризики в продовольчому ланцюзі (Закон Чеської Республіки «Про органічне сільське господарство», 2000р);

- органічне сільське господарство – це системи сільськогосподарського

- виробництва, основна мета яких – оптимізація виробництва якісних продуктів без використання штучних або синтетичних добрив, пестицидів чи інших хімікатів (Міністерство сільського господарства та розвитку сільської місцевості Ізраїлю, 2001 р.);

- органічне сільське господарство – сільськогосподарське виробництво на

- органічному сільгоспідприємстві, яке ведуть відповідно до принципів сталого розвитку, підтримують та стимулюють природні механізми сільськогосподарського виробництва шляхом використання природних матеріалів, воно гарантує підтримання родючості ґрунтів та здоров'я рослин і тварин» (Закон Республіки Польща «Про органічне сільське господарство», 2001 р.).

Виробництво органічної продукції (сировини) – виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (в тому числі з вирощування та переробки) де під час такого виробництва виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, ГМО, консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів (Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», 2011).

Отож, усі ці тлумачення мають як спільні, так і відмінні ознаки. Відмінності полягають у тому, що наголос робиться або на виробничому, або на управлінському аспекті, тобто під органічним сільським господарством розуміють або виробництво продукції за певними технологіями, або управління (менеджмент) таким виробництвом.

Діяльність у сфері органічного виробництва базується на таких основних принципах:

- забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин;

- забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва шляхом використання залишків рослин та відходів тваринництва, що є центральною ланкою стратегії удобрення;

- підвищення саморегуляції та стійкості природних процесів в агроценозах для боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами через

використання різноманітних взаємозалежних форм життя; а також селекції культур, сівозмін, регулювання зрошування;

- обробітку ґрунту, використання біологічних препаратів;

- відмова від використання генетично-модифікованих організмів чи продуктів та речовин з них;

- заборона використання пестицидів та агрохімікатів, отриманих шляхом органічного синтезу;

- гарантоване забезпечення сільськогосподарським тваринам умов утримання, що відповідним чином враховують основні аспекти їхнього природного поведіння;

- підтримання і розширення біологічних циклів у системі ведення господарства і переробки включаючи мікроорганізми, рослини і тварини;

- збереження генетичного біорізноманіття виробничих систем та їхнього оточення [2].

Розроблені Федерацією органічного руху України правила органічного виробництва містять:

- правила виробництва непереробленої органічної продукції рослинного походження, у тому числі грибів;

- правила виробництва непереробленої органічної продукції тваринного походження;

- правила ведення органічної продукції аквакультур;

- правила ведення органічної продукції бджільництва;

- правила переробки органічних продуктів рослинного та тваринного походження, у тому числі виробництва вина;

- порядок виробництва, зберігання та переробки органічної сировини, кормів та дріжджів;

- правила збору дикорослих рослин, лісової продукції та водоростей;

- порядок інспектування та сертифікації органічного виробництва;

- порядок маркування органічної продукції та використання відповідного державного логотипу;

- порядок перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції [6].

На внутрішньому ринку є наявні сертифіковані органічні продукти українського виробництва, хоча частка їх на ринку продовольства є незначною (менше 1%). Водночас засвідчуємо тенденцію зростання попиту на органічні продукти, відкриття спеціалізованих магазинів у Києві, Одесі, Донецьку, Харкові, Львові, Тернополі, Івано-Франківську та Коломиї. У вільному продажі органічні крупни торгової марки «БІОЛан» та перехідні трав'яні чаї і продукти з дикоросів «ТОВ Галка Карпати». Активно діють на органічному внутрішньому ринку

переробними та трейдери КрупДім, ГалкаКарпати та Новоукраїнський комбінат хлібопродуктів.

Маркетингові дослідження засвідчують, що пересічно близько 80% громадян України готові платити більше за продукти «органічного землеробства». При цьому основну частину становлять споживачі, які мають достатню фінансову спроможність. Аналізуючи статево-вікові уподобання населення до органічної продукції, зазначимо, що жінки більш схильні до вибору такої продукції, а 77% старшої вікової групи (від 40 до 50 років) здатні відрізнити «здорову їжу» від інших продуктів (серед підлітків приблизно 60%).

Чернівецька область – регіон складної, диференційованої, контрастної ландшафтної структури, тривалого й активного сільськогосподарського природокористування. Тлом сучасного сільськогосподарського природокористування є ландшафтні комплекси різного таксономічного рангу з властивими їм регіональними відмінами, генезисом, властивостями й ресурсами. На даний час система сільськогосподарського природокористування знаходиться в стадії становлення ринкових відносин, а роль системноутворюючого ядра природокористування певною мірою у повноважених виконавчих органів. Тому при розробці рекомендацій щодо органічного землеробства необхідно врахувати географічні особливості на рівні агроландшафтних підмісцевостей, що виділяються на підставі однотипності підходів щодо оптимізації природокористування на конкретній території. За доц. Скрипником Я., просторово й організаційно агроландшафтна підмісцевість відповідає окремим індивідуальним, фермерським господарствам, колективним агроформуванням, які територіально розміщуються в межах сільських (селищних рад). Зазначене продиктовано існуючою дрібноукладністю та дрібноконтурністю. Агроландшафтні підмісцевості об'єднуються в агроландшафтні місцевості, що займають простір від одного до декількох господарських утворень в межах однієї сільської (селищної) ради [7].

За агроландшафтними особливостями Чернівецьку область поділяють на:

- північну і північно-східну частину – представлена Дністерсько-Прутською

височинно-рівнинною округою зі спеціалізацією зернового господарства, молочно-м'ясного тваринництва, садівництва, картоплярства з виробництвом технічних культур;

- центральна частина, що представлена АЛ-округою Прут-Сіретського височино-лучного аграрносередньоосвоєного межиріччя зі спеціалізацією молочного скотарства, птахівництва,

зернового господарства, картоплярства та кормо виробництва з виробництвом свинини, овочів та плодів;

- південно-західна частина – представлена Карпатсько-Буковинською гірсько-лісовою АЛ округою, аграрнонизькоосвоєною зі спеціалізацією молочно-м'ясного скотарства, картоплярства, зернового господарства, птахівництва і свинарства та картоплярства [7].

Агроландшафтна структура території має бути передумовою формування земельних відносин ринкового типу. Конструюючи перспективну модель землекористування в Чернівецькій області і обслуговуючи шляхи її практичної побудови, в тому числі і з позицій органічного землеробства необхідно рахуватися з існуючими лімітуючими і несприятливими чинниками регіонального аграрного розвитку.

В розрізі адміністративних районів Чернівецької області спеціалізація сільськогосподарського виробництва в усіх категоріях господарств розрахована проф. П. Сухим, а саме основними виробничими типами є: зернове господарство з молочно-м'ясним скотарством та іншими галузями (Заставнівський, Кіцманський, Кельменецький, Новоселицький та Сокирянський райони), молочно-м'ясне скотарство, картоплярство і кормовиробництво та ін. (Сторожинецький, Вижицький, Путильський райони), молочне скотарство, зернове господарство і птахівництво та ін. (Глибоцький та Герцаївський райони), садівництво, молочно-мясне скотарство і картоплярство та ін. (Хотинський район), птахівництво та картоплярство (Чернівці) [8]. Вважаємо за доцільне, при плануванні діяльності господарств органічного землеробства врахувати територіальні відміни існуючої спеціалізації.

Для ведення органічного землеробства сільськогосподарські угіддя повинні відповідати певним вимогам щодо рівня їх забруднення. Фахівцями Інституту ґрунтознавства і агрохімії УААН здійснено аналіз еколого-токсологічного стану орних земель України і виділені зони, придатні для вирощування екологічно-чистої продукції укладена відповідна картосхема. За якою території всіх адміністративних районів є обмежено придатними, окрім Путильського який означений як зона ризикованого вирощування екологічно-чистої продукції.

Виробництво, що здійснює оператор органічного виробництва, вважається органічним лише після отримання сертифікату на виробництво органічної продукції, що здійснюється виключно з органічної сировини. В органічному виробництві забороняється використання ГМО, похідних ГМО

і продуктів вироблених з ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин та покращення ґрунту, добрив, насіння, вегетативного походження садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин. Забороняється використання іонізуючого випромінювання для обробки органічної сировини або кормів, що використовується в органічній продукції. Гідропонне виробництво в органічному виробництві заборонено [5]. Перехідний період триває 36 місяців з дня останнього використання забороненого матеріалу або виробничої практики. Продукція однорічних культур вважається органічною у разі, якщо до початку їх вегетації завершився перехідний період тривалістю не менше 12 місяців. Оператор який частково знаходиться на етапі перехідного періоду, має привести розподіл продукції, що знаходиться на етапі перехідного періоду [5].

Виробники органічної продукції стверджують, що їм вдається виробництво особливо чистих, «здорових», більш цінних та поживних продуктів ніж в традиційному сільському господарстві. Однак, необхідно зазначити, що критерії виявлення специфічних особливостей чистих продуктів не існує. Порівняльну оцінку біологічної цінності традиційної і екологічно чистої сільськогосподарської продукції можна здійснити лише за відомими але вже апробованими показниками якості. За такого порівняльного методу оцінюють:

а) сенсорні показники – смак, запах та задовільний вигляд продукції;

б) хімічний склад і показники поживної цінності.

За даними більшості закордонних досліджень, вести мову про однозначний тривалий вплив органічної системи землеробства на такі показники як смак і запах продукції некоректно. Природна зміна смаку, його залежність від сорту, кліматичних особливостей району, місцевих умов не дозволяє вважати цей показник ідентифікаційним.

Пропагування органічного харчування в Україні здійснюють майже два десятки організацій, серед яких – Асоціація споживачів органічної продукції, «Терра Органіка», «Органік Ера», проект «Здоровий Егоїзм», «Глоссарій Органік», «Натур Бутік», інтернет-проект «ЕкоІдея», «Гудвейн», дистрибуцій на компанія «Давіта», «Метро», ТОВ «Центр підтримки органічного виробництва», «Еко Шик» та ін.

В Україні існують організації, що об'єднують виробників органічної продукції, і власне координують їх зусилля. Такими організаціями є – Клуб органічного землеробства, Федерація учасників органічного руху України, асоціація учасників

органічного виробництва «БЮЛан Україна», асоціація виробників органічної продукції «Чиста Флора», асоціація «Попелюшка», асоціація органічного землеробства та садівництва «АОЗІС», спілка «Натурпродукт» та ін. Загалом в Україні 140 підприємств сертифіковані як виробники органічної продукції. Серед них лише одне в Чернівецькій області. Це підприємство «Верміхаус» (м. Новоселиця), яке є найбільшим виробником біогумусу та БіоВіту в СНД. Також підприємство ТОВ «Галс ЛТД» (сmt. Глибока), що займається виробництвом соків та плодово-овочевої продукції, отримало сертифікат на виробництво органічного березового соку.

Асортимент вітчизняної органічної продукції є нешироким, представлені лише зернові та круп'яні культури, овочі та фрукти, продукти з дикоросів, свинина. З-поміж готової продукції – крупи, пластівці, охолоджене м'ясо свинини, хліб, овочі тривалого зберігання, масло, джеми, сиропи, сухофрукти, мука, заморожені ягоди, трав'яні чаї, фрукти і ягоди, гриби тощо. Зазначимо, що значна частка їх імпортується.

Розвиток органічного сільського господарства в Чернівецькій області гальмується:

- по причині недостатнього асортименту та обсягу продукції готових органічних продуктів;
- недостатнього рівня обізнаності споживачів;
- складнощів при вирощуванні сільськогосподарської органічної продукції – вузького спектру дозволених засобів;
- недостатньої кількості точок збуту;
- недостатнього інвестування в органічне виробництво;
- низького рівня переробки українських органічних продуктів.

Ще однією проблемою для України є розвиток як каналів збуту, так і інформативності громадськості про різні переваги органічної продукції. Розвиток кооперативної системи управління органічним сектором, яка має забезпечити ефект синергізму урядової політики та ринкових зусиль, як головних посередників між виробниками і споживачами.

Висновки:

- в Україні загалом та в Чернівецькій області зокрема наявний значний

потенціал для розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції та органічних продуктів харчування;

- повільний та однобічний розвиток органічного виробництва спричинений

- багатьма чинниками, серед яких: формування національної системи сертифікації, розробка і затвердження загальнонаціональних та регіо-

нальних стандартів; нерозвиненість внутрішнього ринку органічної продукції; обмеженість дрібних та середніх с/г виробників у веденні органічного сільськогосподарського виробництва та реалізації її продукції; практично відсутні складські приміщення та підприємства переробки; гуртова та роздрібна торгівля органічними продуктами перебувають в стадії зародження;

- органічне землеробство матиме ширше поширення у фермерських

господарствах, як таких, що є більш винахідливими та мобільними на аграрному ринку;

- незважаючи на гострі проблеми становлення, органічне сільське

виробництво є багатообіцяючим і перспективним, має значний потенціал для покращення економічного, соціального та екологічного стану в Україні.

Список літератури

1. Боржевой Шарпатна, Иржи Урбан и кол. Органическое сельское хозяйство / Биоинститут, Оломоуц, Чешская Республика, 2010-400с.
2. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних

продуктів. Книга 2 / За ред. Є Милованова, О. Демодова, С. Іванчука, І. Колесник та ін. Федерация органичного руху України - Львів: ЛА «Піраміда», 2010. – 176 с.

3. Довідник міжнародних стандартів для органічного агровиробництва / Навчально координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; За ред. Каншика М.В. та Котирло О.О. – К.; СПД Горобець Г.С., 2007, - 356 с.
4. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини».
5. Кисель В.И. Биологическое земледелие в Украине: проблемы и перспективы / Кисель В.Н. Харьков: «Штрих», 2000. – 162с.
6. Коржан С та ін. Біологічне землеробство / С. Коржан, М. Ставинюк, П. Медвідь, Б. Пернак, В. Паньків / Біологічне землеробство – Івано-Франківськ : ВГЦ «Просвіта», 2009. – 72 с.
7. Скрипник Я.П. Агрорландшафтні системи Чернівецької області, проблеми використання і оптимізації / автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. географ. наук / Я.П. Скрипник. – Чернівці, 2002 – 20с.
8. Сухий П.О. Агропродовольчий комплекс Західно-українського регіону: монографія – Чернівці: Рута, 2008. – 400с.

Заячук М. Д. К вопросу становления органического земледелия в Черновицкой области. Рассмотрены географические предпосылки внедрения органического земледелия в Черновицкой области из позиции агроландшафтных условий и современной специализации сельскохозяйственного производства. Проанализированы принципы органического земледелия и указано на особенности стандартизации органического сельскохозяйственного производства. Сделаны выводы и обобщение относительно возможностей образования хозяйств органического земледелия и перспектив их развития. Поданы разнообразные трактовки понятия «органическое земледелие». Выяснены особенности спроса населения на органическую сельскохозяйственную продукцию. Охарактеризованы пути и особенности развития внутреннего органического рынка.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, органическое земледелие, агроландшафтни условия, специализация сельскохозяйственного производства, стандартизация органического производства, внутренний органический рынок.

Zayachuk M. To the question of organic farming in the Chernivtsi region. Geographical prerequisites to introduce organic farming in the Chernivtsi Region are considered in the aspect of agro-landscape conditions and present-day specialization of agricultural production. Principles of organic farming are analyzed and specificity of organic agricultural production standardization is outlined. Conclusions and generalizations are made with regard to the potential of organic farming economy development and said development perspectives. Different interpretations of the term of “organic farming” are presented. Peculiarities of population demands in organic agricultural products are explored. Ways and peculiarities of internal organic market development are characterized.

Key words: agricultural production, organic farming, agro-landscape conditions, specialization of agricultural production, internal organic market.